

ГЕРБЪТ НА ЦАР ИВАН АСЕН II

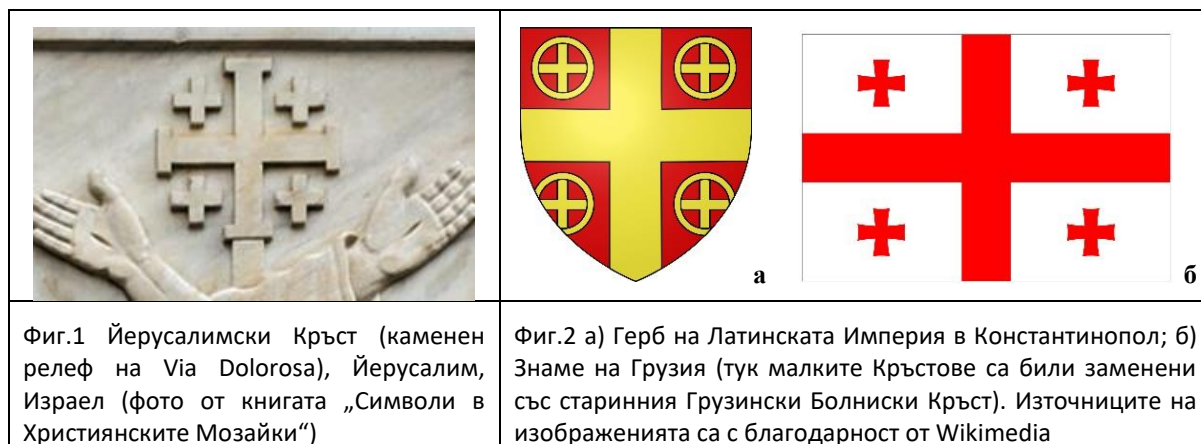

Значителна част от хералдическите знаци на Българските владетели е изчезнала през вековете. За щастие гербът на Цар Иван Асен II е запазен в Гелдернския Гербовник от 14 век, който сега е една от най-ценните реликви на Белгийската Кралска Библиотека.

През 2020 година, във връзка с книгата ми „Символи в Християнските Мозайки“, допълвах материалите за символиката и използването на т.н. „Йерусалимски Кръст“ - голям Кръст между раменете му с малки Кръстове (Фиг.1) – така намерих информация за този герб. Йерусалимският Кръст се е използвал често от рицарите кръстоносци в Светите земи. Символиката на този Кръст е свързана както с петте рани на Христос на Кръста, така и с Христос и четиримата Евангелисти.

Счита се, че първоначално Йерусалимският Кръст е бил на герба на граф Годфруа дьо Булон (1060-1100 г.), който е един от ръководителите на Първия кръстоносен поход и през 1099 г. е коронован за крал на Йерусалимското Кралство (но той използва титлата барон). Този Кръст става герб и на Латинската Империя в Константинопол (Фиг.2.а). Вероятно от там символът се предава и на съседни Християнски страни – България и Грузия.

Картата на Pizzigano от 14 век включва рисунка на знамето на Тбилиси с такъв Кръст. След 2004 г. то се приема за знамето на страната (Фиг.2.б). Също през 14 век Гелдернския Гербовник (Gelre Armorial, от около 1370–1395) включва рисунка на герба на Цар Иван Асен II.

Един от най-ценните хералдически документи на Европа е Гелдернския гербовник (Armorial de Gelre) (Фиг.3.а). Създаден е от Claes Heinenzoop – хералдист при Дука на Гелдерс в 14 век. Този огромен ръкопис съдържа над 1800 герба от цяла Европа - има малко копия, но детайлните описания се използват за пресъздаване на гербовете.

Гербът на Цар Иван Асен II е показан в Гелдернския гербовник на Фолио 104v (Folio 104v, l'Armorial de Gelre, Bibliothèque Royale de Belgique). Този герб е показан до Герба на Латинската Империя в Константинопол (Фиг.3.б и 3.в). Последният е на червен фон със златен Йерусалимски Кръст (при него четирите малки Кръста са със златни ореоли). Червеният цвят се използва като символ на Жертвата на Исус Христос (което се свързва и с петте Кръста – петте рани на Христос), докато златното е символ на божественото.

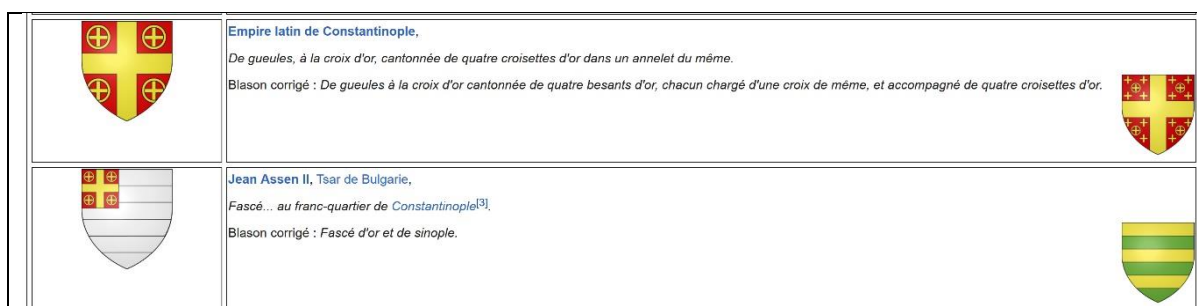
Цветовете на Йерусалимския Кръст на герба на Цар Иван Асен II не личат добре, но изхождайки от герба на Латинската Империя в Константинопол, където Кръстовете са златни, може да се направи сигурно предположение, че и Кръстовете на герба на Цар Иван Асен II са златни (Българското Царство, съсед на Латинската Империя, би използвало същия символ). Обаче цветовете на хоризонталните бандове на герба на Цар Иван Асен II не са нарисувани в цвят, а са

дадени само с хоризонтални линии. Тези линии формират шест банда, което се среща често в Християнски гербове (6 е символ на Бог Отец, който създава света за шест дена).

Фиг.3 а) Гелдернски гербовник; б) Фолио 104v; в) Увеличение на долния десен край на фолиото – с гербовете на Латинската Империя в Константинопол и на Цар Иван Асен II (с Йерусалимски Кръст в горния десен квадрант). Източниците на изображенията са с благодарност от Wikimedia (White Lion).

В текста към гербовете са допълнително обяснени детайлите и цветовете на гербовете. Така хоризонталните бандове на герба на Цар Иван Асен II са дадени като „*Fascé d'or et de sinople*“ (бандове златно и хералдическо зелено) – Фиг.4. На фигурата вляво е показано и стилизирано изображение на гербовете (това изображение на герба на Цар Иван Асен II се цитира в редица Български източници, но без допълнително показаните цветовете на бандовете му) – Фиг. 5.а.

Фиг.4 Допълнително обяснение на детайлите и цветовете на гербовете от Фиг.4.в , плюс стилизирано изображение на гербовете на Латинската Империя в Константинопол и на Цар Иван Асен II (тук бандовете са показани отделно). Източниците на изображението са с благодарност от Wikimedia

Наличието на бандове със златни цветове е типично за едно Царство/Империя, но думата за хералдическо зелено (*sinople*) е била въведена чак около 1350 г. Дотогава думата *Sinopis* се е използвала за червена охра. Това е било свързано с града на Черно море *Sinope* (днес Синоп, в Турция), където се е добивала червената пръст за този пигмент. Гелдернският гербовник е написан няколко десетилетия след познатото въвеждане на името *sinople* за хералдическо зелено, което означава, че зеления цвят, заедно със златния са правилните цветовете на бандовете върху герба на Цар Иван Асен II.

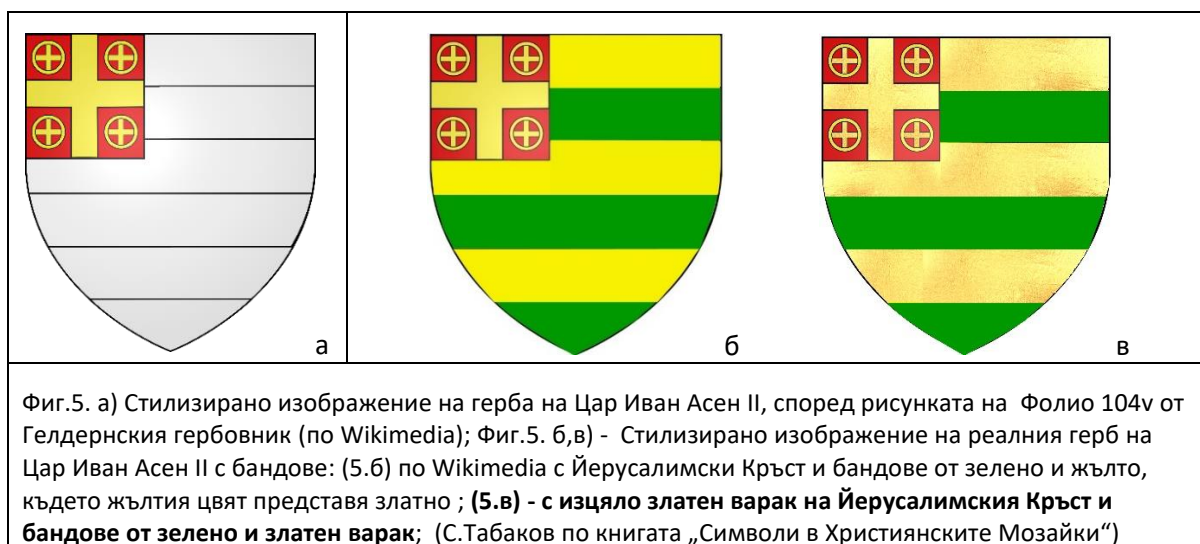
В допълнение на това трябва да се подчертае, че зеления цвят е бил на специална почит при Императорите на Източната Римска Империя от Тракия и Илирия. Един пример за това е богатата гама от зелени цветове в базиликите на Равена, строени по времето на Юстиниан Велики – това се вижда много ясно в *San Apollinare in Classe* и в *San Vitale*. Както е известно Св. Император Юстиниан Велики (*Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus*, царува 527-565 г.) е от Тракийски произход. Той е роден в Тауресиум, сега Градище, на 20 км от Скопие, с рождено име *Управда* (преведено като *Iustinianus*). Братът на майка му Юстин става император (*Flavius*

Iustinus, царува 518-527 г.) и издига племенника си Юстиниан за свой наследник в Империята. Историкът Zonaras (от 12 век) пише името на Юстин като Justinus Thraci (Юстин Тракиец).

Друга връзка на Юстиниан със зеления цвят виждаме в книгата: *За Юстиниановите права на Охридската архиепископия (1873) на Архимандрит Натанаил Охридски, (препис на новобългарски от Н. И. Колев, 2018)*, където се цитира Охридският Архиепископ Прохор, който през 1566 г. издава три грамоти на Български език (сега в Зографския Манастир), които грамоти са подписани така: „... издаде се от нашата патриаршия на Първа Юстиниана Охридска, и ѝ се постави печата на нашата сборна църква Благовещение на Пресвятата Богородица със зелен восък, и се подписва от моята собствена ръка със зелено [мастило], какъвто е обичая в нашата църква...“. Зеленият цвят е имал важно място в редица моменти от нашата история.

Днес не би могло да има точна възстановка на нюанса на зеления цвят в герба на Цар Иван Асен II. Обаче би могло да се предположи, че по негово време цветовете са били правени подобно на цветовете на иконите от средновековието, за което има останали сведения. При изготвянето на тези бои естествени пигменти са били свързвани с емулсия (обикновено на базата на яйчен жълтък). Красивият зелен цвят на иконите най-често е бил постиган чрез оцветител на базата на прах от стрит малахит. Степента на стриване на този ценен камък/минерал е определял нюанса на зеления цвят. Днес Encycolorpedia показва основния цвят, асоцииран с хералдическо зелено - sinople (héraldique) - с шестнайсетичния код #149414 (encycolorpedia.fr/149414). Относно златното – то е било най-често правено с тънък златен варак. В Християнската символика зеления цвят е символ на Триумфа на живота и на Надеждата. Използването на жълт цвят е много ограничено защото символиката на цвета е свързана с предателството на Юда, но е възможно жълтия цвят да се смеси със златен прах, което представя цвят подобен на златен.

На база на гореписаното бихме могли да направим стилизирана възстановка на реалния герб на Цар Иван Асен II - Фиг.5.б. (по Wikimedia с Йерусалимски Кръст и бандове от зелено и жълто, където жълтия цвят представя златно – според Фиг.4); **Фиг.5.в. (със златен Йерусалимски Кръст и бандове от зелено и златен варак) – както най-вероятно е бил този герб.**

Интересно е, че Гелдернския гербовник показва подобен герб на Царя на Видин (*Keyser van Boddin*: Бодин вероятно е комбинация на българското име Видин и унгарското му име Bodon) - вероятно Цар Иван Срацимир. Там обаче има два Йерусалимски Кръста (първият е като този на герба на Цар Иван Асен II, докато вторият е по диагонал отдолу на първия: upper dexter > lower sinister), но цветовете за този герб не са обозначени. Това показва, че Йерусалимският Кръст е бил използван дълго време във Второто Българско Царство.

Проф. Славик Табаков, 2021

П.П. След като пуснах този материал в Интернет ми беше изпратен въпрос, свързан с предположението на един автор, че гореописания герб би могъл да бъде оригинално на Цар Иван Александър (царува 1331 до 1371 г.). Като основа на това предположение се взема, че по време на царуването му е правен Гелдернския гербовник, а също и връзките на Цар Иван Александър с династията на Палеолозите в Константинопол (сина от първия му брак Михаил Асен е женен за Ирина - дъщеря на император Андроник III Палеолог, а дъщерята от втория му брак Кераца-Мария е омъжена за император Андроник IV Палеолог).

Възможно е Цар Иван Александър да е използвал герба на Цар Иван Асен II, защото по майчина линия той е от династията на Асеневици. Обаче не е възможно този герб да е ползван за първи път от Цар Иван Александър, свързано с династията на Палеолозите в Константинопол, защото тяхния герб е съвсем различен – базиран на специфичния за тях Тетраграмен Кръст (а не на Йерусалимския Кръст от Латинската империя, показан в Гелдернския гербовник).

Латинската империя в Константинопол съществува много кратко време – от 1204 до 1261 г. Нейният пети владетел император Робер дьо Куртене (1219 – 1228, коронован през 1221 като Робер I) цели да дестабилизира съседните си съперници. Така в 1228 г. той предлага Короната на Латинската империя на Цар Иван Асен II (царува 1218-1241). По същото време към тази корона се стреми и Деспот Теодор Комнин (владетел на Епирското Деспотство, останало като част от Източната Римска Империя преди завладяването на Константинопол от кръстоносците). Така Деспот Теодор Комнин нарушава мирния си договор с Цар Иван Асен II и напада България. Последвалата битка при Клокотница (на 9 март 1230 г. - денят на Св. 40 мъченици) е спечелена убедително от Цар Иван Асен II. Това може да се види като основание на Цар Иван Асен II да постави на герба си (в горния десен квадрант) герба на Латинската империя в Константинопол (Фиг.2.а). Точно така е показан и дискутирания герб в Гелдернския гербовник (Фиг.3.в).

Последният владетел на Латинската империя в Константинопол е Балдуин II (брат на Робер I, царува от 1228 до 1261 г., коронован през 1240 г.). Той пада от власт когато една малка воинска част на Никейската империя (също остатък от Източната Римска Империя) случайно научава, че латинския гарнизон в Константинопол е временно извън града. Тази малка Никейска воинска част бързо влиза в Константинопол през таен вход, при което Балдуин II избягва и за император е провъзгласен Михаил Палеолог от Никея. Така той основава династията на Палеолозите – последната династия на Източната Римска Империя, когато тя е най-слаба. Палеолозите изграждат техния герб като взимат от герба на Латинската империя централния златен Кръст на червен фон, но не взимат страничните четири малки Кръста с ореоли (Фиг.2). На тяхно място Палеолозите поставят четири букви „бета- В“ (две нормални и две огледални). Този Кръст бива наречен по-късно Тетраграмен Кръст (Tetragrammatic cross). Има различни тълкувания на значението на буквите „В“. Предположението, че те са свързани с Византия не са сериозни – това име изобщо не е използвано по времето на Източната Римска Империя (чиито поданици наричат себе си ромеи – т.е. римляни). Името Византия е измислено от германския историк Niegoputus Wolf и е наложено през 1555 г. (т.е. 1 век след падането на Константинопол през 1453 г.). По вероятно, и по-типично, е предположението на гръцки историци, че четирите букви „В“ са свързани с „Василевс“ – един пример за това е: Βασίλειϋς Βασίλέων Βασίλεύων Βασίλεύουσιν (в свободен превод: „Владетел на Владетелите, Властвуващ на Владетели“).

Ако Цар Иван Александър би ползвал част от герба си като индикатор на връзката с Палеолозите, той не би поставил показания в Гербовника Йерусалимски Кръст, а би поставил Тетраграмния Кръст на Палеолозите (който е ползван и от някои тогавашни сръбски владетели, свързани с тях).

Горното показва ясно, че герба от Гелдернския гербовник е оригинално на Цар Иван Асен II.

С.Т. , 2023